

**Програма діяльності кандидата на посаду
академіка-секретаря Відділення економіки НАН України
академіка НАН України Елли Марленівни Лібанової**

Виклики, що стоять перед економічною академічною наукою.

Світова економіка увійшла в принципово нову фазу розвитку, нову «довгу хвилю», і це неминуче означає появу нових викликів, нових ризиків і нових загроз, зокрема, пов'язаних із формуванням т.зв. «багатополярної глобалізації», а отже, і з принципово новими процесами конкуренції, новими комунікаціями, новими технологіями, включно із технологіями впливу на масову свідомість. Сама по собі глобалізація й неминуче включення України до міжнародного обміну капіталом, технологіями, робочою силою, науковими знаннями стали «непідйомними» для вітчизняної соціально-економічної політики: слабкість української економіки в поєднанні з її практично максимальною відкритістю, пов'язане з четвертою промисловою революцією проникнення цифрових технологій у всі сфери суспільного буття, стрімке прискорення економічних процесів, включно із глобальними економічними циклами, специфіка національного менталітету, зокрема масова невідповідність дій своїм же декларативним прагненням та бажанням, - це тільки найбільш очевидний перелік викликів, ризиків та загроз розвитку країни.

Переважна їх частина має зовнішнє походження, на них економічно слабка країна вплинути не в змозі, але нагальною необхідністю є теоретичне осмислення їх формування й розвитку та пошук максимально адекватних відповідей. І на жаль – досвід майже 3-х останніх десятиріч про це переконливо свідчить – Україна, головним чином, через недоліки економічної політики не тільки не уникає бодай частини ризиків і не пом'якшує наслідків існуючих загроз, але у більшості випадків українські реакції навпаки згострюють ситуацію. Даються знаки, політичні негаразди, зокрема часта зміна влади, але не можна ігнорувати і відсутність сталої національної стратегії економічного розвитку, адекватної секторальної і просторової політики, еkleктичність фінансового регулювання. Надзвичайно висока швидкість змін (технологічних, управлінських, комунікативних, інфраструктурних тощо) в світі потребує відповідної швидкості національних стратегічних і поточних рішень. У минуле неминуче відходять ринковий фундаменталізм і наздоганяючі стратегії розвитку, розрахунки на масштабні зовнішні інвестиції завдяки дешевизні робочої сили, відсутність сталого законодавства і підпорядкованість економіко-правових рішень політичним циклам.

Установи відділення економіки НАН України мають не тільки шукати адекватні відповіді на ті виклики, що вже постали, але – головне – навчитися їх передбачати. Безумовно, повністю й точно це зробити неможливо – не випадково жодну з економічних криз останньої половини сторіччя не було передбачено, але формування переліку ознак економічного неблагополуччя, моніторинг ситуації та виявлення несприятливих трендів видаються цілком реальними.

Саме на це спрямована діяльність економічних дослідних структур у різних країнах світу, й отримані ними результати можуть бути корисними в Україні, навіть з

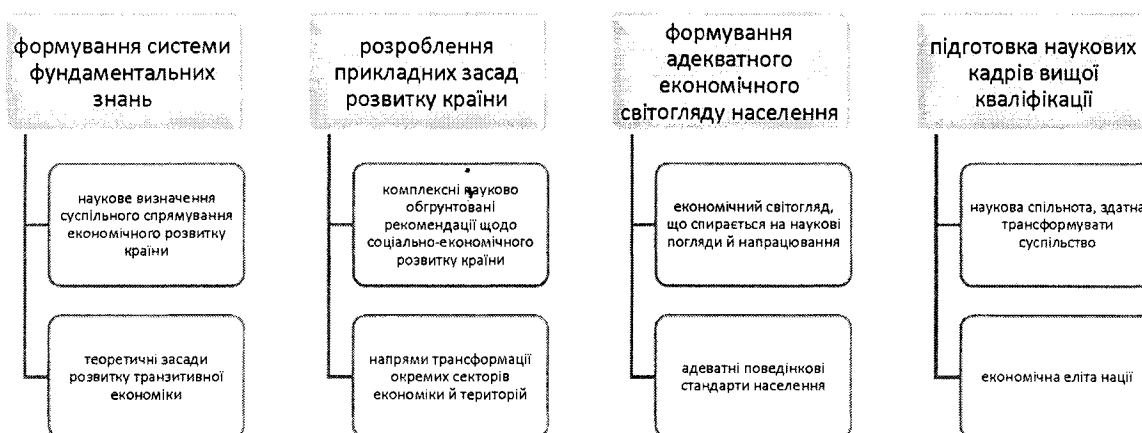
урахуванням зазначеної специфіки перебігу соціально-економічних процесів у нашій державі. На жаль, установи НАН України і досі залишаються значною мірою від'єднаними від єдиного наукового простору – в плані і постійних наукових контактів, і обміну інформацією, і доступу до публікацій новітніх результатів, і світового поширення українських напрацювань. Головною перешкодою, безумовно, є поєднання високої вартості включення до цього простору із чинними фінансовими обмеженнями. Проте, тільки цим не можна пояснити недостатність міжнародних зв'язків.

Місія відділення економіки

Статус Національної академії наук як вищої державної наукової установи України, спрямованість її діяльності на отримання нових і узагальнення існуючих знань, місце Відділення економіки в структурі НАН обумовлюють місію останнього щодо:

- формування системи фундаментальних знань про соціально-економічні процеси та явища;
- розроблення наукових засад соціально-економічного розвитку країни;
- формування адекватного економічного світогляду населення;
- підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Рис. 1. Місія Відділення економіки НАН України

Відповідно Відділення організує проведення фундаментальних і прикладних економічних досліджень у підпорядкованих інститутах та установах, координує виконання досліджень найважливіших соціально-економічних процесів в усіх наукових установах країни, зокрема щодо:

- наукового визначення суспільного спрямування економічного розвитку країни
- створення теоретичних засад розвитку транзитивної економіки
- розроблення цілісних науково обгрунтованих рекомендацій щодо напрямів соціально-економічної політики в країні, окремих секторах економіки та територіях

- формування сучасного економічного світогляду, що базується на наукових поглядах й напрацюваннях
- формування адекватних поведінкових стандартів населення України
- формування наукової й економічної еліти нації, здатної трансформувати суспільство і економіку країни.

Сильні сторони об'єднання економічних установ НАН в єдину структуру.

Унікальною особливістю і безумовною перевагою Відділення економіки є можливість акумулювання напрацювань економічних реакцій на процеси державотворення, включно із децентралізацією та імовірними змінами адміністративно-територіального устрою, секторальну, передусім промислову та аграрну, політики, відносини власності, фінансові потоки, зокрема й обумовлені зовнішніми чинниками, невпинне демографічне старіння, неминучий масштабний відплив робочої сили, особливості природокористування, необхідність виконання взятих міжнародних зобов'язань тощо. Кожний інститут Відділення має доволі чітко виражену спеціалізацію, що, власне, забезпечує його місце і роль в комплексних дослідженнях. Однак це не означає монополізму на наукову тематику. Так, проблематику промислового розвитку досліджують Інститут економіки промисловості, Інститут економіки та прогнозування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку, фінансів (державних, промислових, банківських тощо) – Інститут економіки промисловості й Інститут економіки та прогнозування, економіко-екологічних проблем – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень й Інститут природокористування та сталого розвитку, соціально-економічного розвитку – Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи, Інститут економіки промисловості, Інститут економіки та прогнозування, Інститут регіональних досліджень ім.М.І.Долішнього, Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень. Але різні установи акцентують увагу на різних аспектах досліджуваних процесів та явищ.

Табл. 1. Інститути та установи Відділення економіки НАН України

Установа	Місто	Чисельність науковців
Інститут економіки та прогнозування	Київ	177
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи	Київ	80
Інститут економіки промисловості	Київ	69
Інститут регіональних досліджень ім.М.І.Долішнього	Львів	62
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень	Одеса	51
Інститут природокористування та сталого розвитку	Київ	45
Інститут економіко-правових досліджень імені В.К.Мамутова	Київ	34
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку	Харків	29
Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень	Ужгород	8

Різноманітність наукової тематики у поєднанні з концентрацією саме на економічних аспектах розвитку дає всі підстави розраховувати на успішне розв'язання зазначених завдань.

Переважає їх більшість потребує нових фундаментальних знань, нових не тільки для української, а й для світової економічної науки. Водночас нагальною необхідністю є адаптація фундаментальних розробок до рівня запровадження результатів у практику регулювання економічних процесів. Тому безпосереднім завданням академіка-секретаря Відділення економіки в осяжній перспективі є досягнення у науковому портфелі відділення балансу фундаментальних і прикладних досліджень. Враховуючи специфічні зв'язки економічних інститутів НАН України із органами влади (законодавчими, виконавчими, державними, місцевими), дуже важливим є науковий супровід, принаймні, базових складових правового поля.

Ризики та загрози ефективній роботі Відділення

Ризики і загрози ефективній науковій діяльності загалом і роботі Відділення економіки, зокрема, переважною мірою є зовнішніми, про що переконливо свідчать різноманітні міжнародні порівняння. Але є й ті, що походять із застарілої, неадекватної сучасним суспільним, економічним і науковим реаліям системи організації наукових досліджень. Якщо на перші ані НАН України, ані Відділення економіки вплинути не в змозі, то другі значною мірою підлягають коригуванню. Зокрема, цьому сприятимуть корінне поліпшення організації наукових досліджень, розмежування функціональних обов'язків щодо організації та проведення наукових досліджень. Видається, що Відділення має взяти на себе значно більшу частину адміністративних функцій, ніж це є зараз.

Рис. 2. Взаємозв'язки основних загроз ефективній роботі Відділення економіки НАН України

Через взаємопов'язаність головних ризиків і загроз (рис. 2) посилення однієї складової спричиняє зростання імовірності реалізації і вплив другої, але пом'якшення однієї далеко не автоматично зменшує значення другої.

З наведеної схеми випливає, що головною перешкодою є відсутність чітких, зрозумілих та адекватних критеріїв оцінки ефективності наукових досліджень, що своєю чергою формує і відсутність суспільного запиту на результати наукових досліджень, і несприйняття наукових рекомендацій політикумом, і обмеженість можливостей впровадження отриманих результатів у практику державного,

місцевого та бізнес управління, і недостатність обсягів фінансування. Безумовно, це не єдина причина негараздів, але дуже важлива.

Таким чином, наразі ефективній науково-дослідній роботі установ Відділення загрожує:

- відсутність зрозумілого суспільного запиту на наукові дослідження, несприйняття наукових рекомендацій політикумом, обмеженість можливостей впровадження результатів наукової діяльності, що неминуче спричиняє зменшення обсягів фінансування (державного і недержавного);
- недостатнє фінансування наукових досліджень (0,2% ВВП замість законодавчо визначених 1,7 і прийнятих у більшості країн 1,5%), що закономірно спричиняє:
  - відплив найбільш активних науковців молодшого та середнього віку;
  - недостатній обсяг придбання ліцензованого програмного забезпечення;
  - недостатній обсяг придбання новітньої, але дорогої наукової літератури;
  - неможливість запрошення іноземних фахівців, які володіють новітніми теоріями, методами і технологіями аналізу та прогнозування соціально-економічних процесів;
  - труднощі систематичних публікацій результатів досліджень у профільних наукових (переважно закордонних) виданнях, що індексуються в наукометричних базах Scopus та Web of Science;
  - практичну неможливість систематичної участі науковців відділення у міжнародних конференціях, семінарах, школах, стажуваннях, які організуються за межами України;
- відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності результатів наукової діяльності, а отже, нерозуміння значною частиною можновладців і суспільства загалом значення економічної науки для розбудови модерної економіки, що також провокує звуження можливостей контрактних досліджень.

Низький запит на результати наукових досліджень з боку і бізнесу, і держави, і місцевого самоврядування у поєднанні з недостатньою інтеграцією установ відділення у світовий науковий простір закономірно обумовлює недостатній обсяг залучення коштів із позабюджетних джерел (міжнародних грантів і програм, замовлень міністерств, відомств, органів місцевої влади та місцевого самоврядування, контрактів із бізнесом та інших джерел, не заборонених законодавством), який у 2019 році становив лише 20% загального обсягу фінансування (для порівняння: в цілому по наукових установах НАН цей показник становив 10%, а по Секції суспільних і гуманітарних наук – 7%).

Консервування (в гіршому випадку посилення) негативної тенденції загального постаріння науковців загрожує руйнуванням наукового потенціалу в майбутньому. Зупинити процес можна як шляхом фінансових стимулів, включно із запровадженням спеціальних дослідницьких проектних напрямків, так і через іншу мотиваційну складову – підняття престижу та статусу науковця. Позитивні результати може дати й цілеспрямована робота щодо підвищення статусу молодик науковців, зокрема шляхом сприяння підвищенню їх кваліфікації, що необхідно для широкого їх залучення до наукових проектів, зокрема конкурсних. Проте, слід віддавати собі звіт у тому, що висока кваліфікація означає високу конкурентоспроможність особи на

ринку праці, а отже, часто провокує звільнення із системи НАН. Тому не варто розраховувати на те, що зазначені дії автоматично стануть на заваді масштабному старінню наукових кадрів, радше ефект буде досягнуто через кілька років за умови комплексних змін у суспільному ставленні до науки.

Стратегічні завдання керівництва відділення.

Подолання або навіть пом'якшення не всіх ризиків, стримування не всіх загроз є прерогативою Відділення. Визначення стратегічними завданнями його керівництва, зокрема бюро й академіка-секретаря, на наступний п'ятирічний період має підпорядковуватись статутним повноваженням, а отже, є таким:

- ініціювання розроблення системи критеріїв оцінки ефективності наукових досліджень з урахуванням особливостей різних галузей та сфер науки
- зміцнення координуючих позицій у сфері економічних досліджень, налагодження тісних взаємозв'язків із закордонними науковими установами, міжнародними структурами (зокрема, ООН, Світовим банком, Міжнародними валютним фондом тощо)
- сприяння всебічній інтеграції установ Відділення у світовий науковий простір
  - налагодження систематичного обміну інформацією та науковими результатами
  - розширення доступу співробітників Відділення до міжнародних баз даних та окремих наукових видань
  - інформування про міжнародні наукові заходи
  - об'єднання електронних порталів установ Відділення в єдину мережу з необхідними зв'язками та переходами
  - створення профілів усіх науковців Відділення у системах Scopus ID, Web of Science Researcher ID, ORCID, Google Scholar
- протидія процесу старіння кадрів відділення
  - мотивація самовдосконалення та підвищення кваліфікації молоді, включно із вивченням іноземних мов, участю у програмах навчання, тренінгах, підвищенням кваліфікації за суміжними спеціальностями
  - організація постійно діючого науково-методичного семінару для молодих науковців
  - підтримка наукової молоді (своєчасне інформування та рекомендації для отримання грантів, стипендій), підтримка роботи рад молодих науковців, робота із студентами-практикантами щодо залучення до наукових досліджень
  - активізація співпраці з міжнародними дослідницькими структурами та донорами
  - співпраця з вищими навчальними закладами з метою запровадження результатів досліджень при викладанні профільних дисциплін в аспірантурі, магістратурі та бакалавраті, що має заохочувати студентську молодь займатися наукою
- забезпечення гідного місця відділення та його установ у виробленні ефективної соціально-економічної політики
- активізація зусиль у налагодженні якісної взаємодії з органами державної влади й місцевого самоврядування, бізнес-структурами та громадянським суспільством

- сприяння підвищенню кваліфікації співробітників у суміжних галузях знань
- розвиток міжнародної співпраці у форматі науково-тематичних семінарів із залученням провідних зарубіжних дослідників
- посилення координуючої ролі у формуванні тематики наукових досліджень освітянського економічного сектору
- налагодження ефективного захисту даних від кібератак
- систематична діяльність щодо роз'яснювання та популяризації результатів досліджень
  - запровадження практики публічних лекторіїв, зокрема проведення наукових та просвітницьких лекцій для необмеженого кола слухачів
  - налагодження постійних каналів зв'язку із ЗМІ

Розв'язання зазначених стратегічних завдань потребує оновлення напрямів наукових досліджень, зокрема систематичного обговорення на засіданнях бюро і загальних зборах відділення комплексних досліджень, постійного вдосконалення форм і методів організації наукового процесу, пошуку нових можливостей зв'язків із потенційними споживачами результатів наукових досліджень, здійснення адекватної вимогам часу політики щодо оприлюднення отриманих результатів.

Надзвичайно важливим у цьому контексті видається посилення взаємодії вже на етапі формування перспективних напрямів наукових досліджень, і така взаємодія не має обмежуватись рамками відділення або навіть НАН України. Перспективною виглядає, зокрема, організація комплексних міждисциплінарних досліджень.

Застосування сучасних методів організації досліджень у межах відділення економіки, як видається, потребує поступового перенесення акцентів на конкурсну тематику, проведення їх у проектній формі одночасно за 2-3 науковими програмами, залучення за умови використання результатів у магістерських дисертаціях студентської молоді.

Відповідно до логіки формування викликів щодо розвитку економічної науки та необхідності її імплементації у глобальний простір варто ширше використовувати гнучкі форми організації кадрів. З огляду на те, що передумовою участі в конкурсах на виконання наукових досліджень часто є державна атестація діяльності установи/підрозділу за 3 роки, варто не стільки трансформувати структури інститутів, скільки поширювати практику створення т.зв. тимчасових творчих колективів.

Зважаючи на те, що певну частину загроз можна пом'якшити завдяки покращенню управління науковими дослідженнями, видається доцільним ініціювати розподіл науково-організаційних і науково-дослідних функцій та централізацію обслуговування наукової роботи.

Цифровізація чи не всіх сфер суспільного буття потребує адекватних реакцій наукової спільноти щодо оперування наявною інформацією, участі в її формуванні, оприлюднення результатів досліджень (включно із монографіями, статтями, звітами) і ведення документообігу переважно у цифровій формі. Водночас загострюється проблема ефективного захисту інформації на серверах і ПК від кібератак.

З огляду на критичну ситуацію із недобросовісними запозиченнями, що складається в науці, потрібна системна перевірка на наявність плагіату основних результатів досліджень, обговорення кожного випадку плагіату із прийняттям відповідних рішень

щодо подальшої участі у конкурсних дослідженнях та рекомендацій щодо кадрових рішень.

Напрями наукових досліджень.

Проблеми формування портфелю наукових досліджень Відділення пов'язані із принциповою необхідністю:

- 1) забезпечення балансу між фундаментальними й прикладними роботами
- 2) досягнення комплексних результатів
- 3) компромісу між необхідною конкурентністю й унікальним становищем інститутів в українській науці
- 4) максимального використання наявного кадрового потенціалу, існуючих в установах відділення знаних наукових шкіл.

Зважаючи на зазначені принципи й існуючий в країні запит на результати соціально-економічних досліджень, в середньостроковій перспективі зусилля науковців мають концентруватися на таких напрямках:

- теоретичне осмислення суспільних трансформацій
- інституційні трансформації економічної системи України
- фінансові інструменти розвитку суспільства й економічної безпеки
- моделювання та прогнозування
- формування сучасного науково-інформаційного середовища
- інноваційна модернізація секторів економіки
- економіка природокористування
- трансформації українського суспільства
- просторовий розвиток
- економіко-правове забезпечення сталого розвитку держави

Оприлюднення та популяризація результатів досліджень.

Результати досліджень установ відділення, переважною мірою, мають новаторський характер. Необхідною передумовою їх максимального швидкого введення до наукового обігу і впровадження у практику є своєчасна і ефективна популяризація. Остання є водночас і надзвичайно важливим інструментом формування суспільного розуміння значення науки, зокрема гуманітарної та економічної, для розвитку країни, підвищення престижу науки в суспільстві. З цією метою видається доцільним:

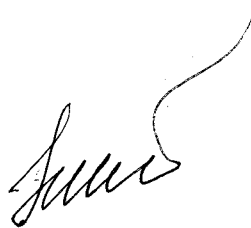
- регулярно готувати і надсилати до профільних органів влади стислі аналітичні записки, прогнози та рекомендації
- готувати і спрямовувати до інформаційних агентств короткі (до 2 стор.) дайджести із отриманими результатами
- систематично проводити круглі столи за участю представників влади, громадянського та бізнес суспільства
- регулярно оприлюднювати на порталах відділення, інститутів і установ монографії, статті, наукові доповіді, стислі результати завершених досліджень всіх інститутів та установ (у формі рефератів, презентацій, роздаткових матеріалів тощо), які розглядаються на засіданнях бюро відділення; забезпечити електронний взаємозв'язок усіх порталів відділення, формування єдиної електронної мережі

- організовувати пресконференції для інформування та роз'яснення суспільству найбільш важливих та актуальних результатів досліджень
- силами відділення проводити щорічні наукові конференції за напрямками досліджень із запрошенням провідних фахівців
- систематично брати участь у громадських обговореннях актуальних суспільних та наукових питань.

Академік НАН України

05.03.2020

Е.М.Лібанова